

Edy Korthals Altes

Van havik tot vredesduif

Diplomaat tijdens de Koude Oorlog

Uitgeverij Aspekt

Inhoudsopgave

Voorwoord	9
1 Jeugdherinneringen	15
2 Mijn jaren in de Buitenlandse Dienst	23
2.1 1951-1962: New York, Colombo, Parijs (OEES), Den Haag	25
2.2 1962-1972: Bonn, Rome, Jakarta	38
2.3 1972-1986: Brussel (PV-EG), Warschau, Den Haag, Madrid	49
3 Verzet tegen de waanzin van de wapenwedloop	73
3.1 Een langzaam rijpingsproces: groeiende twijfel aan het NAVO- veiligheidsconcept	73
3.2 Het keerpunt	77
3.3 Mens of marionet?	81
3.4 Publieke stellingname	85
3.5 Enkele consequenties	90
4 Vrije handen in een bedreigde wereld	99
4.1 Vrede en veiligheid	99
4.2 Europa – enkele aandachtspunten	122
4.3 Kerk en samenleving	132
4.4 Religies voor vrede – interreligieuze samenwerking	138
5 Waar staan we nu?	153
5.1 Wordt de juiste koers gevolgd?	154
5.2 Positieve ontwikkelingen in een donkere wereld	168
6 De dragende kracht in mijn leven	173
6.1 Godsvertrouwen	174
6.2 Jezus Christus	176
6.3 Bronnen van geloof	180
6.4 Waar het op aankomt	184
6.5 De dragende kern	186

7 Samen op weg naar een duurzame en meer vreedzame wereld	189
7.1 Samen in een bedreigde wereld	190
7.2 Vier kernwoorden die samenbinden	191
7.3 Het zicht op de samenhang	195
7.4 Samen op weg naar de toekomst	198
8 Terugblik	203
Bijlage A - Artikel in <i>Trouw</i> 31, augustus 1985	213
Bijlage B - Activiteiten na 1986	222
Bijlage C - literatuur	225

JEUGDHERINNERINGEN

Mijn wieg stond op 5 maart 1924 in Vught, een parel in het toen nog zo rustige, landelijke Noord-Brabant. Nu een van de meest dynamische en innovatieve provincies van ons land. Tal van herinneringen uit mijn kinderjaren komen naar boven. De paardentram van Den Bosch naar Vught, de 1^e, 2^e en 3^e klasse in de stoomtrein, het zwarte gezicht van de hardwerkende stoker, de petroleumman achter zijn gele kar met trekhond, het gemoedelijke ‘*gn’avond samen*’ van de tuinman die op kousenvoeten de witte gaasjes van de gaslampen kwam aansteken. Dan de bloemenweelde op het grasland en de berm, de korenschoven op de akkers, het ritmisch maaien met de zeis, de door paarden getrokken hooiwagens, het mesten en ploegen, zaaien met de gulle hand. Ook aan de moeizame reis met de auto naar de familie in Amsterdam. Eerst de schipbrug over de Maas bij Hedel, dan de veerpont over de Waal bij Zaltbommel en ten slotte het veer bij Vianen over de Lek. Mijn vader was jurist, en hij was al vroeg benoemd tot directeur van de Incassobank in Den Bosch.

De eerste vier jaren woonde ik, samen met mijn jongere zusje Bep en onze ouders, in een knusse woning in het Villapark. Dit lag vlak bij de uitgestrekte Vughterheide en de ‘IJzeren Man’, een grote uitgegraven plas, door bossen omgeven. Al vrij snel – ik meen in 1928 – kreeg vader toestemming ‘Coebax’ te bewonen. Een heerlijke buitenplaats, destijds aangekocht door mijn grootvader, die kort voor mijn geboorte was overleden.

In de grote, voor kinderen paradijselijke tuin, werd de kiem gelegd van een levenslange diepe verbondenheid met de natuur.

Oma Fien leerde mijn zusje en mij al vroeg de namen van vogels en bomen kennen. Met vader en moeder maakten we lange wandelingen door het toen nog ongerepte Brabantse land. Nog steeds ruik ik de geur van de vennen en de pittige gagel. Ook denk ik met warmte terug aan de Brabantse gemoedelijkheid die zo treffend doorklinkt in de zachte 'g'. Onbezorgde jaren. Spelen konden we naar hartenlust. Bomen klimmen, hutten bouwen, vliegeren, croquet, hoepel, tol en knikkers. In de speelkamer vooral met blokken, stenen bouwdozen, trein en een fraaie verzameling tinnen soldaatjes. Zij kwamen uit allerlei landen en droegen de kleurrijke uniformen van voor de Eerste Wereldoorlog. Mijn belangstelling voor militaire zaken werd al vroeg gewekt. Op mijn 7^e jaar organiseerde ik met wisselende coalities hele veldslagen. Daarbij ging het er hardhandig aan toe. Voor romantiek was daarin geen plaats. Wel voor realisme, dus het gebruik van een geavanceerd, destructief wapen: een stukje lood. De boze vijand moest immers met niets ontziend geweld uitgeschakeld worden. Het macabere resultaat van deze barbaarse wijze van oorlogvoering was de wederzijdse vernietiging van vriend en vijand. In korte tijd werd de aan mij toevertrouwde, fraaie collectie vernield. Wat ik op mijn beurt aan mijn kleinkinderen kan nalaten is een doos met verminkte soldaatjes. Schimmige herinnering aan een trots verleden. Het zou nog decennia duren voordat tot mij doordrong dat in onze moderne wereld grote oorlogen niet langer een rationele optie zijn. De overvloed aan middelen voor massavernietiging in een uiterst kwetsbare wereld dwingen ons tot een nieuw denken over vrede en veiligheid.

Aan de heerlijke kinderjaren op Coebax kwam plotseling een einde door de scheiding van onze ouders (1935). Bep en ik gingen met moeder mee, eerst naar Zeist, daarna naar Bilthoven. Moeilijke jaren volgden. Ik werd een lastig joch met slechte schoolprestaties. Op mijn 14^e werd ik voor de keus gesteld: zeevaartschool of naar een strenge kostschool in Baarn. Ik koos het laatste, na een indringend gesprek met de imponerende directeur Posma. Dankzij

zijn goede leiding, straffe discipline, lange studiedagen en schaarse bezoeken aan huis, lukte het een verloren jaar in te halen. Het was geen leuke tijd, feestjes zaten er niet in, maar het eindexamen Baarns Lyceum (HBS-B) deed ik netjes op tijd op mijn 18^e.

Van studie kwam na 1942 weinig terecht. Al na enkele maanden aan de Nederlandsche Economische Hogeschool werd die afgebroken omdat ik, evenals vele andere studenten, geweigerd had de 'loyaliteitsverklaring' te tekenen. De Duitsers reageerden daarop met verplichte aanmelding voor 'Arbeitseinsatz' in Duitsland. Wanneer je je niet aanmeldde, zouden represailles genomen worden tegen naaste familie. Moeder en Bep verkeerden in een kwetsbare positie. Samen met een duizendtal studenten – waaronder ook een drietal neven – werden we onder strenge bewaking via het kamp Ommen overgebracht naar het 'Durchgangslager Rehbrücken'. Daar werden we 's morgens vroeg gewekt met klassieke muziek en de opdracht '*schnell, schnell*' in gelid '*anzutreten*'. Personeelschefs liepen langs onze rijen. Net als op een veemarkt werden monden bekeken en spieren bevoeld. Ik had pech want zij zagen in mij iemand geschikt voor zwaar werk. Als 'Zwangsarbeiter' moest ik naar de beruchte Mauser Werke in Berlijn. Met zo'n honderdtal medestudenten werden we ondergebracht in een soort kelder vlak naast de munitie- en gewerenfabriek. Het lukte me al vrij snel een wat veiliger onderkomen te organiseren bij een brave arbeidersfamilie in Heiligensee. Die kritieke tijd staat mij nog helder voor de geest. Lange werkdagen, vrijwel elke nacht luchtalarm en bombardementen. Onvergetelijk, de eerste drie massabombardementen met zo'n 800 tot 1200 toestellen. De dagen waren lang, het werk onder leiding van een felle nazi, zwaar.

Dankzij een list van een oom die destijds burgemeester van Markelo was, lukte het om al binnen vijf maanden terug te keren. Vader – bezorgd over de massabombardementen – zorgde ervoor dat ik legaal in Nederland kon blijven met een 'Ausweis' als 'landarbeider' op Coebax. Al vrij gauw kwam daar een eind aan wegens

diepgaande meningsverschillen. Daarna, bij moeder, moest ik onderduiken. De Ausweis werd niet verlengd. Het kleine huisje in Bilthoven, waar moeder woonde, leende zich op het eerste gezicht niet voor een schuilplaats. Na enkele weken piekeren lukte het mij onder het rieten dak een veilig onderkomen te creëren. Nauwelijks 2 meter lang en met een maximale hoogte van 1.80m, net groot genoeg voor een smalle kribbe die me met een *tommydeken* enigszins beschermde tegen de kou. De toegang was via het elektrische fornuis en de loze schoorsteen, die was afgedekt met een losliggende asbestplaat. Vanaf het fornuis kon ik met een stijgbeugel de kribbe bereiken. Overdag volgde ik een schriftelijke cursus economie die op naam stond van mijn zuster. In die tijd werd mijn belangstelling voor economie gestimuleerd door onze overbuurman, de heer Twijnstra, directeur van de bekende olie-fabrieken. Hij was het, die me op het spoor zette van Röpke, *Die Lehre von der Wirtschaft*.

Af en toe kwamen er vrienden langs die in het verzet zaten. Zelf heb ik daarin niet echt meegedaan. De korte tijd dat ik gegevens over Duitse troepenbewegingen moest doorgeven, veroorzaakte een te grote spanning. Ik koos voor moeder, die met haar zware suikerziekte erg kwetsbaar was.

Overdag schepte ik wat frisse lucht in de beschutte tuin tegen eventuele gluurders, als meisje vermomd (inclusief hoofddoekje van mijn zuster). De Hongerwinter brak aan: brandnetels, vlierbessen, kraaien, ‘roggeprip’ en schamele stukjes nagerooide aardappels stonden op het menu. Mijn zuster redde ons leven met haar hongertochten op een krakkemikkige fiets naar boer Tela (Stokkum/Markelo). Moeder wist ons, ondanks haar ziekte, voortdurend te bemoedigen door haar door geloof gedragen, positieve levensinstelling.

De vreugde over de bevrijding was onbeschrijfelijk. Eindelijk vrijheid, geen angst meer om te worden opgepakt, geen luchtalarm meer. Er kwam weer brood op tafel en wij als jongeren konden gaan nadenken over onze toekomst.

De financiële situatie waarin we verkeerden was echter erg zorgelijk, daar vader niet langer in staat was tot verzorging van de alimentatie. Gelukkig bracht oom Ee uitkomst met een voorlopige regeling voor moeder. Toen eenmaal vaststond dat er geen geld was om mij te laten studeren verkocht zij – geheel buiten mij om – het enige kostbare, uit erfenis verkregen schilderij. Van de opbrengst die door mijn oom Ee beheerd werd, heb ik ruim 4 jaar kunnen studeren. Voor moeder betekende het dat zij genoodzaakt was om, op haar vijftienvertigste, te gaan wonen in een kleine kamer bij de nonnen in Uden.

De studie aan de Nederlandse Economische Hogeschool verliep voorspoedig. Van grote betekenis voor mijn verdere leven was de destijds zo inspirerende Nederlands Christen Studenten Vereniging (NCSV). De grondslag voor verdieping van het geloofsleven werd in die jaren gelegd. Ook van een oecumenische instelling en betrokkenheid op de grote vragen in onze samenleving. Het is in deze jaren geweest dat mijn geloof uitgroeide boven dat van mijn kinderjaren. Er ontwikkelde zich een levendige dialoog tussen geloof en wetenschap. Deze werd sterk bevorderd door de inspirerende studentenpredikant, Ds. van Bruggen. Hij confronteerde ons niet alleen met grote theologen, zoals Karl Barth, Noordmans en Van Niftrik, maar ook met Kierkegaard en Kaj Munk. De wetenschappelijke vorming (de studie van de economie) kwam daardoor niet los te staan, maar werd steeds weer getoetst aan hogere maatstaven. Al vroeg drong tot mij door, dat ‘economie’ geen doel op zich is, dat door de mens moet worden gediend, maar juist *‘een instrument dat het welzijn van de mens moet dienen’*. De NCSV was onderdeel van een wereldwijde studentenbeweging die grote invloed heeft gehad op de oecumene. Geboeid waren we door inspirerende persoonlijkheden als Visser ‘t Hooft, Marc Boegner, Jacques Ellul, Paul Ricoeur en Pierre Maury. Wat leefden we in 1948 intens mee met de oprichting van de Wereldraad van Kerken in Amsterdam.

Mijn eerste contact met de NCSV berustte op een gelukkig toeval. Ik was namelijk erg bezig met het katholicisme. Moeder,

evenals mijn zuster, waren daartoe overgegaan. Zij vonden daarin meer steun en inspiratie dan in de toenmalige, nogal eenzijdig rationeel ingestelde protestantse kerk. Ook Professor Joop van der Ven, een trouwe, hartelijke huisvriend in de oorlogsjaren, stimuleerde mij in deze richting. Een aantal maanden volgde ik bij Pater Daniels (SJ) een intensieve cursus. Die was zo goed opgezet dat ik me realiseerde dat een verder doorgaan ook voor mij zou voeren tot een overgang naar de rooms-katholieke kerk. Er was echter iets in me dat zich daartegen verzette. Was ik niet gedoopt in de protestantse kerk? Had ik mij ooit echt verdiept in de kern van het protestantisme? Zou ik dat niet eerst moeten doen?

Tijdens de groentijd van het Rotterdams Studenten Gezelschap vroeg een van de leden van de novitiaatscommissie naar wat ik in het leven belangrijk vond. Toen ik tot zijn verbazing vertelde dat *De navolging van Christus*, van Thomas á Kempis, in de kritieke oorlogsjaren (Berlijn/ onderduiktijd) veel betekend had, zei hij: 'jij moet naar de NCSV'. Daar voelde ik me direct thuis. De afdeling Rotterdam werd voortreffelijk geleid door een dynamische voorzitter, Piet van de Kerkhof. Toen deze zich om persoonlijke redenen al na een jaar moest terugtrekken, vroeg hij mij zijn functie over te nemen. Daar was ik allerminst op voorbereid. De Bijbel kende ik oppervlakkig en met spreken in het openbaar had ik geen enkele ervaring. Na afloop van mijn eerste rede als voorzitter, werd ik dan ook door mijn voorganger stevig toegesproken. Heel loyaal heeft hij mij daarna ingewijd in de geheimen van het vak, ook in dat van het met overtuiging spreken. Als voorzitter van de afdeling Rotterdam was ik nauw betrokken bij het landelijk overleg en de deelname aan internationale conferenties (o.a. in Straatsburg, Cambridge en Swanwick). Boeiend waren in deze eerste naoorlogse jaren de ontmoetingen met Duitse en Tsjechische studenten. Herinneringen aan de verschrikkelijke oorlogsjaren leefden nog sterk. Duitsers werden met grote reserves bekeken. Tegelijkertijd was er echter de vreugdevolle ervaring van een nieuw begin in een existentiële verbondenheid in Christus.

Samen de toekomst tegemoet

Bijzonder goede herinneringen bewaar ik aan de zo levendige studentenkampen. Het was daar dat de romance met mijn toekomstige echtgenote Deetje opbloeide. Bij de jongenskampen die ik geleid heb, denk ik vooral terug aan het zigeunerkamp in Aalten en het zo avontuurlijke Woudloperskamp in Arcen.

Met de NCSV, evenals met de Britse en Franse zusterorganisaties, was ik in de loop der jaren goed vertrouwd geraakt. Zozeer zelfs dat Ds. Koos Dirkse (algemeen secretaris) vlak voor mijn examen voor de Buitenlandse Dienst in 1951 bij ons langskwam op de Groot Hertoginnelaan, om te vragen of ik hem wilde opvolgen. Dat heb ik toen niet gedaan. Niet alleen vanwege mijn examen, maar ook omdat ik eerst de wereld wat beter wilde leren kennen alvorens me te engageren op kerkelijk terrein.

De NCSV heeft in die naoorlogse jaren voor tal van studenten veel betekend. Zij had een stevig fundament: Bijbelstudie, gebed en bezinning op de samenlevingsvragen. Juist van de geloofsverdieping kon immers een inspirerende en vernieuwende invloed uitgaan. In de zestiger jaren kwam het accent steeds meer te liggen op sociaal en politiek terrein. Bijbelstudie en gebed – zo wezenlijk voor de innerlijke vorming – raakten op de achtergrond.¹ Het verbreken van de innige samenhang van deze ‘drieslag’ voerde ten slotte tot de ineenstorting van de NCSV. Een groot verlies, omdat juist nu de wereld behoefte heeft aan een creatieve relatie tussen geloof en wetenschap. Dit is van vitaal belang voor een leefbare samenleving. In mijn latere leven is de tijdens de studentenjaren ontstane belangstelling voor theologie en samenleving verder verdiept.

Wat de studie betreft, volgde ik in Rotterdam de staatkundig-economische richting. Daarbij heb ik veel te danken aan prof. C.W. de Vries (staatsrecht) en prof. J.P.A. François (volkenrecht). Beiden stimuleerden mijn belangstelling voor de Buitenlandse Dienst.

1 Zie: De Nederlandse Christen Studenten Vereniging 1895-1985; Boeken-
centrum 1991